

Людмила БОНДАРЧУК

**ІВАН ФРАНКО В МУЗИКОЗНАВЧОМУ
ДОСЛІДЖЕННІ БОРИСА ТЕНА**

Об'єктом аналізу є стаття "Франко і музична творчість" житомирського дослідника-музикознавця, відомого під іменем Борис Тен – М.В. Хомичевського. Виразно окреслюється образ Франка-фольклориста, збирача та організатора видання української народної пісні, а також – поета, чия творчість лишила помітний слід у розвитку української музики. Розкрито роль Бориса Тена у збагаченні франкознавства.

"Для поетичної вдачі і музикальності українського народу дуже характерним є факт, що саме три найвизначніші українські поети, типові представники української психіки – Тарас Шевченко, Іван Франко та Леся Українка, були великими любителями та неабиякими знавцями української народної поезії й музики й самі знали та любили співати сотні українських народних пісень, вплив яких позначився на формі й змісті їх поетичних творів"¹. Так писав видатний український музикознавець, фольклорист і композитор, один з найкращих знавців народної музичної культури, "дуже серйозний і розумний музикант-етнограф", за оцінкою Лесі Українки, її ровесник і сучасник Івана Франка – Філарет Колесса.

Суго музичні інтереси І.Франка за його життя та пізніше найбільше притягають саме Ф.Колесу ("Народно-пісенна ритміка в поезіях І.Франка", "Улюблені українські народні пісні Івана Франка" та ін.). Інші дослідники донедавна лише принагідно торкалися музичних інтересів Франка, його взаємин з М.Лисенком (Л.Архимович, М.Гордійчук) тощо. У зв'язку з ухвалою Всесвітньої Ради Миру про вшанування в усіх країнах світу сторіччя з дня народження Франка (1956р.) серед інших франкознавчих статей з'являються дві, присвячені музичним інтересам Франка: "Іван Франко і питання музичного мистецтва" Ф.Погребенника та "Франко і музична творчість" М.Хомичевського.

У нашій увазі – названа стаття М.Хомичевського, поета, літературо- та мовознавця, музикознавця, славетного перекладача гомерівського епосу, відомого під псевдонімом Борис Тен. З'явилася стаття у Наукових записках Житомирського державного педагогічного інституту, що з 1919 р. носить ім'я Івана Франка (нині ЖДУ ім. І.Франка).

На початку статті М.Хомичевський дає високу оцінку усієї багатогранної діяльності Івана Франка, представляє його як "ерудита величезного діапазону", з "феноменальною, просто несамовитою пам'яттю", як визначали сучасники, називає його "національною гордістю

---

¹ Колесса Ф. Леся Українка і український музичний фольклор // Спогади про Лесю Українку. – К.: Дніпро, 1971. – С. 332.

українського народу". Робить спробу розкрити один з найголовніших інтересів Франка – українську народну, зокрема пісенно-музичну, творчість. "Саме вона, – зазначає автор, – була тим родючим ґрунтом, на якому зріс його могутній талант, вона протягом цілого життєвого шляху Франка живила своїми соками його поетичну творчість – чи то говорити про поезію у вузькому розумінні цього слова чи про його прозові та драматичні твори"².

Широкими мазками автор окреслює образ Івана Франка як фольклориста, у працях якого центральне місце належить народній пісні, як перекладача української народної пісні на польську та німецьку мови, як автора відгуків та рецензій на фольклористичні праці українських, чеських, польських та російських вчених, також – як співака, від природи музикального, що природно і зворушливо співав, як співали селяни. І це не випадково. Франко був змалку вихований на народних піснях, яких він багато чув навколо себе і найперше – від своєї матері. І це дає підстави дослідникові назвати Франка "справжнім сином свого співучого народу"³.

Ще одна важлива деталь: "чари" нашої народної пісні Франко сприймав у неподільній єдності словесного та мелодико-музичного елементів ("сам текст без мелодії – це тільки половина пісні"). Ще учнем Дрогобицької гімназії Франко, за власним свідченням, "мав мілко списані два товсті зшитки, вміщуючи 800 номерів, – правда, в значній мірі коломийок"⁴, – додає автор статті, посилаючись на автобіографію Франка.

Впливає висновок: власна пам'ять Франка була одним із фольклорних джерел і словесного тексту народної пісні, і її музичного звучання. Від Франка записали народні пісні з Дрогобиччини та Гуцульщини М.Лисенко (в числі інших – два варіанти пісні про Довбуша), Климент Квітка (31 пісню, в т. ч. – з рідного села Нагуєвичі, з інших місць Дрогобиччини та інших повітів Галичини), також сам Ф.Колесса записав біля 30 мелодій з першою строфою тексту. Загалом ці три дослідники, за підсумками Бориса Тена, записали близько 70 мелодій.

Борис Тен звертає увагу на те, що Франко нерідко сам подає мелодії до народних пісень у музичному записі, наприклад, – мелодії народної пісні про жіночу невірність (ст. "Іван та Мар'яна") у двох варіантах. Причому в записі відображена висота і тривалість нот, метро-ритмічний розподіл, позначені ліги, фермати, паузи і темп. Ці записи Франка Борис Тен порівнює з кваліфікованими записами Ф.Колесси – розходження очевидні, і це свідчить про самостійність запису І.Франка.

² Хомичевський М.В. Франко і музична творчість // Житомирський державний педагогічний інститут ім. Івана Франка. Наукові записки. Серія історико-філологічна. – Т. IV. Окремий відбиток. – Житомир, 1956. – С. 130.

³ Там само. – С. 131.

⁴ Там само. – С. 138.

Досліджуючи цю площину Франкової творчості, Борис Тен наважується вступити в уявну полеміку з Ф. Колессою, – точніше, із застереженням сприймає його висновок про те, буцімто Франко не мав музичної освіти, не знав нотного письма. У цьому зв'язку житомирський автор називає Франкову статтю "Думки профана на музикальні теми"⁵ свідченням великої скромності автора. При цьому спирається на листи Тараса Івановича Франка. Вражає ретельність Бориса Тена-дослідника. Для того, щоб з'ясувати об'єктивність відомостей, він звертається листовно до сина Франка, просить пречко внести ясність до питання про музичну освіту його славетного батька. І син підтверджує здогад Бориса Тена: "Співу Франко вчився вже від першого класу початкової чотирикласової (нормальної) школи. В гімназії належав до шкільного хору, якого диригентом був його шкільний товариш Карло Бандрівський. До хору без знання нот нікого не приймали"⁶. До цього Тарас Іванович додає, що сам Франко співав і в церкві, і хоч не мав музичної освіти, але на нотах розумівся.

І тут, на наш погляд, цікаво розгорнути сторінки "Історії літератури руської (української)", автором якої є професор Львівського університету часів Франка-студента О. Огоновський. За дослідженням цього автора, першою лектурою малого Франка були "Пісні набожнїя, изъ Богогласника Почаевскаго передрукованнїя" (Перемишль, 1834), "Вѣнок русинамъ на обжинки" (Відень, 1846 – 1847) та "Історія біблійна". Дізнаємося також, що на шостому році життя батько віддав сина Івана до тривіальної школи в сусідньому селі Ясениці Сальній, бо в Нагуєвичах школа була далеко. Окрім того, у Ясениці Франко жив у брата матері своєї, і тут він навчився читати "по-руськи, по-польськи і по-німецьки, навчився рахувати, писати і співати до служби Божої"⁷.

Ще один штрих до образу Франка-фольклориста, музикознавця – він організатор спеціального комітету збирання та видання української пісні. Розлогим є виклад музичних інтересів Франка, причому музику українських, російських, західноукраїнських композиторів не тільки знав і любив. Франко розкриває взаємозв'язок музичних явищ, відстоює їх реалізм, національність, природність – і в цьому зв'язку пише цілу низку статей ("Русько-український театр", "Руський театр у Галичині", "Із секретів поетичної творчості" (розділ "Поезія і музика") та ін.). Глибоко розумів Франко значення музики для духовного розвитку людини. Пишучи про

⁵ Франко І. Думки профана на музичні теми // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 36. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 52 - 54.

⁶ Франко З. Сердечні діалоги // Жадань і задумів неспокій. З творчої спадщини Бориса Тена. Переклади, статті, листи, спогади. – К.: Рад. письменник, 1988. – С. 324.

⁷ Огоновський О. Історія літератури руської (української). Фотопередрук Олекси Горбача. – Част. III. 1 – 2. – Мюнхен, 1992. – С. 917.

оперу Россіні "Вільгельм Тель", зазначає, що вона "на орлиних крилах підносить душу слухача аж до надзвільної висоти, на котрій щезають усякі особистості, самолюбні задачі, на котрих дух живе високими і чистими почуттями любові до загалу і посвячення"⁸. Тому важливо розвивати смаки широких мас, шанобливо ставитись до музичної класики.

Треба зауважити, що сам Борис Тен багато сил та енергії віддав широкій популяризації класичної музики у місті Житомирі, де жив і творив багато років, був ініціатором створення прославленого в майбутньому хору "Льонки", був організатором спеціального музичного лекторію у місті. Досі багато житомирців згадують лекції Бориса Тена на музичні теми, класичні твори у виконанні симфонічного оркестру.

В увазі Бориса Тена – висновки Франка щодо музичної творчості М.Лисенка: "Сміливо можна сказати, що українська народна пісня зараз є домінуючою рисою української артистичної музики, надає їй ознаки незвичайної свіжості та оригінальності"⁹. З докором висловлюється про західноукраїнських композиторів, які втрачали зв'язок з національною народнореалістичною музичною стихією, підпадали під вплив т. зв. "кнайпової" (тобто буфетно-ресторанної) музики.

Окремо зупиняється Борис Тен на поетичній життєдайній творчості Івана Франка, що лишила помітний слід у розвитку української музики – як дожовтневої, так і радянської. У цьому зв'язку аналізує творчість М.Лисенка (хор "Вічний революціонер", вокальний епід "Безмежне поле", романси "Не забудь юних днів", "Розвійтеся з вітром", "Я не кляв тебе, о зоре", та ін.). В його увазі – твори С.Людкевича, Д.Січинського, Г.Хоткевича, Я.Лопатинського, хори О.Нижанківського, І.Воробкевича, Я.Смерчинського, солоспіви Рогатинця, присвячені Соломії Крушельницькій, хори С.Березовського, І.Левицького та ін. Окремі абзаци – про творчість наступників М.Лисенка: К.Стеценка, Я.Степового, Б.Лятошинського, зокрема – його оперу "Золотий обруч" (на сюжет повісті І.Франка "Захар Беркут"), також – Л.Ревуцького, М.Вериківського, А.Штогаренка, Ю.Мейтуса, Г.Верьовки, М.Дремлюги, Г.Майбороди, Ю.Рожавської, А.Кос-Анатольського, Є.Козака. Оперу "Украдене щастя" (за сюжетом однойменної драми І.Франка), підкреслює Борис Тен, ще в 1926 р. написав учень чеського композитора Леоша Яначка – Володимир Амброс на лібретто Квети Заградникової-Крапкової. Партитуру цієї опери було передано з Чехословаччини Київському театрові ім. І.Франка.

Цим останнім фактом Борис Тен у тому пам'ятному 1956 р. доходить переконливого висновку: творчість Івана Франка "давно переступила через межі України в суто літературному плані, набуває світової слави і в плані музичної інтерпретації"¹⁰.

⁸ Хомичевський М. В. Франко і музична творчість ... – С. 140.

⁹ Хомичевський М. В. Франко і музична творчість ... – С. 142.

¹⁰ Там само. – С. 147.

Стаття Бориса Тена є, на наш погляд, важливою віхою на шляху дослідження музичних інтересів Івана Франка, навчає сумлінності та ретельності у вивченні фактів, збагачує духовно усім своїм змістом.

Людмила Бондарчук. Иван Франко в музыковедческом исследовании Бориса Тэна.

Объектом анализа является статья "Франко и музыкальное творчество" житомирского исследователя-музыковеда, известного под именем Борис Тен, – Н.В. Хомичевского. Ярко очерчено образ Франко-фольклориста, собирателя и организатора издания украинской народной песни, а также – поэта, чье творчество оставило заметный след в развитии украинской музыки. Раскрыто роль Бориса Тена в обогащении франковедческой литературы.

Lyudmyla Bondarchuk. Ivan Franko in Boris Ten's Musicology Research

The article "Franko and Creative Work in Music" of Mykola Vasiliiovych Khomychevski (pseudonym Boris Ten), the prominent musicologist from Zhytomyr, became an object of study. The author of the article describes the significant role of Ivan Franko in collecting and publishing Ukrainian folk songs. The one presents him as a poet whose literary work was important in the development of Ukrainian music. The author of the article shows the role of Boris Ten in enriching Franko scholarship.